

Hakemli Makale

**SAVAŞA VARMA YAN ZORLAMA YOLU OLARAK
ZARARLA KARŞILIK VE BAZI UYGULAMALAR**

Yrd. Doç. Dr. Süleyman DOST¹

Arş. Gör. Zehra KORKMAZ²

ÖZET

Birleşmiş Milletler Şartı ve uluslararası hukukun emredici kuralları gereğince kuvvet kullanma ve kullanma tehdidinde bulunma yasaktır. Ancak bu yasağa rağmen uluslararası hukuka aykırı fiiller ve bunlara karşı zorlama yollarına başvurulduğu da bir gerçektir. Uluslararası hukukta misilleme, müdahale ve zararlar karşılık savaşa varmayan zorlama yolları olarak sayılmaktadır. Bu yollardan biri olan zararlar karşılık yolu, kapsamındaki fiillerin genel olarak kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi içerdiğinden dolayı uluslararası hukuka aykırılığı tartışma konusudur. Bu çalışmada zararlar karşılık zorlama yolunun kapsamı, başvurma şartları ve sınırları, teori ve uygulama açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Zararlar karşılık, misilleme, uluslararası hukuk.*

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Öğretim Üyesi

² Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı

REPRISAL AS A ONE WAY OF COERCION AND SOME APPLICATIONS

ABSTRACT

According to the United Nations Charter and international mandatory rules, use of power and threat of use of power are prohibited. However, despite this prohibition, it is fact that acts contrary to international law and is also recourse to force against them. Reprisal, retortion and intervention are countermeasures in international law. As one of countermeasures reprisal contains use of force and threat of use of force. Because it is controversial one way of coercion. It shall be examined, the scope of the reprisal, conditions and limitations of application, in terms of theory and practice.

Key Words: *Reprisal, retorsion, international law*

I-GİRİŞ

Uluslararası hukuk sùjelerinin haklı veya haksız bir şekilde diğer bir sùjeye karşı zorlama yollarına başvurduğu bir gerçektir. Bilindiđi gibi uluslararası hukukta zorlama yolları, savaş (forcible measures) ve savaşa varmayan zorlamalar (non-forcible measures) şeklinde ikiye ayrılmaktadır³. Misilleme, zararlar karşılık, ekonomik zorlama ve yaptırımlar, kesin bir ayırım olmamakla birlikte *karşı önlemler* kapsamında savaşa varmayan zorlama yolları olarak sayılmaktadır⁴. Ancak *zararla karşılık* zorlama yolu, aslında savaşa varmayan zorlama yolu olarak sayılmasına rağmen kapsamındaki fiillerin büyük bir kısmı kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma içerdüğinden, kuvvet kullanma yasağına aykırılığı konusunda özellikle önem taşımaktadır.

Birleşmiş Milletler Şartı, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını görevini genel olarak Güvenlik Konseyi'ne havale etmiştir. Ancak Konsey'in karar alma usulü bugün uluslararası hukuka aykırı fiile maruz kalan devletleri genellikle kaderleriyle baş başa bırakmaktadır. Bu bağlamda devletler tarafından, savaşa

---

³ MERAY, Seha L., *Uluslararası Hukuk ve Örgütler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, 1979, s.232.

⁴ WHITE, Nigel / ABASS, Ademola, "Countermeasures and Sanctions", *International Law*, (Ed: Malcolm D. Evans), Oxford University Press, 2013, s.537-562.

varmayan zorlama yollarına bireysel olarak başvurulup başvurulamayacağı konusu daha da önem kazanmıştır.

Uluslararası hukukun niteliği gereği uluslararası hukuk sükeleri ve özellikle devletler, ulusal çıkarlarını korumak için yaptıkları işlem veya fiillere hukuki gerekçeler oluşturma çabası içine girmektedir. Bu kapsamda mesela bir devlet, yaptığı fiil veya işlemin evrensel hukuka veya pozitif hukuk kurallarına uygun olduğunu iddia etmektedir. Bu fiil veya işleme muhatap olan devlet ise genellikle bunun aksini söyleyerek söz konusu bu fiilin uluslararası hukuka aykırı⁵ olduğunu ve bu fiile karşı kendi yaptığı, karşı fiil veya işlemin hukuka uygun olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, bir fiil veya işleme muhatap devletin karşı fiil veya işleminin misilleme, zararlar karşılık veya meşru müdafaa kapsamında olup olmadığı uluslararası hukukta tartışma konusu olmaktadır. Bu tartışma, bazen devletlerin kendi aralarında anlaşması veya yargı/hakemlik kararı sonuçlanmakta, bazen de kuvvet kullanımı gibi daha başka önlemlerin kullanılması ile uluslararası hukukun gündeminde kalmaya devam etmektedir. Zararla karşılık

---

⁵ Uluslararası hukuka aykırı fiilin hangi şartlarda sorumluluk doğurduğu ile ilgili geniş bilgi ve değerlendirmeler için Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan Taslak metne bakınız: *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries*, (A/56/10), In Yearbook of the International Law Commission, 2001, (özellikle s.72 vd.) http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (Erişim tarihi:31.12.2015)

zorlama yolu da bu tartışmalı önlemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşbu çalışmanın esas konusu, savaşa varmayan bir zorlama yolu⁶ olarak zararlar karşılık ve bu yolun günümüzde uygulanabilirliğidir. Bu kapsamda zararlar karşılık kavramı, başvurma şartları, sınırları, benzer kavramlarla karşılaştırılması, uygulama örnekleri ve son olarak da bu yola devletler tarafından bireysel olarak başvurabilmesinin uluslararası hukuka uygun olup olmadığı konuları üzerinde durulacaktır.

II-KAVRAM

Uluslararası hukuka saygıyı sağlamak amacıyla başvuru ve uluslararası hukuka uymayı sağlamaya ya da riayet edilmemesini cezalandırmaya yönelik önlemler zorlama yolları olarak nitelendirilmektedir⁷. Savaşa varmayan zorlama yolları ise, misilleme, müdahale ve zararlar karşılık olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ekonomik zorlama ve yaptırımlar genellikle

---

⁶ Savaşa varmayan zorlama yolları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: KORKMAZ, Zehra, Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Zorlama Yolları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Isparta, 2014.

⁷ ALLAND, Denis, "The Definition of Countermeasures" The Law of International Responsibility, (Edited by James Crawford, Alain Pellet, and Simon Olleson), Oxford: Oxford University Press, 2010, s.1127-1136; WHITE, / ABASS, s.543.

ekonomik içerikli misilleme veya zararlar karşılık içinde ele alınmaktadır.

Misilleme ve *zararla karşılık* önceleri herhangi bir ayırım yapılmaksızın *mukabele-i bilmisil* kavramı içerisinde değerlendirilmekteyken, günümüzde misilleme ve zararlar karşılık kavramları ayrı ayrı ele alınmaktadır⁸. *Zararla karşılık* kavramını daha net ortaya koymak için benzer kavramlardan ayırt etmek gerekmektedir. Burada diğer savaşa varmayan zorlama yollarının ayrıntılı izahına gidilmeyecek, sadece zararlar karşılık kavramı ile bu kavramın benzer kavramlardan farklı yönleri üzerinde durulacaktır.

Zararla karşılık, bir devletin diğer bir devlete karşı uluslararası hukuka aykırı olarak işlediği haksız fiiline karşı, bu fiile maruz kalan devletin yine uluslararası hukuka aykırı bir fiil ile haksız fiili yapan devlete cevap vermesi olarak tanımlanmaktadır⁹. Bir başka yönüyle zararlar karşılığı ise şöyle tanımlamak

---

⁸ BERKİ, Şakir, *Devletler Umumi Hukuku*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1968, s.114; PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, C.3, Turhan Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara, 2005, s.205.

⁹ LE FUR, Louis, *Devletler Umumi Hukuku*, (Çeviren: Şinasi Z. Devrin), İstanbul Üniversitesi Devletler Hukuku Enstitüsü, Ankara, 1943, s.472; MERAY, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, C.2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Gözden geçirilmiş 4. Bası, Ankara, 1975, s.414; LÜTEM, İlhan, *Devletler Hukuku Dersleri (Yetkiler-Alanlar-Yetkilerin Kullanılması-Barış ve Güvenliğin Sağlanması)*, C.2, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1956, s.659-660; ALSAN, Zeki Mesud, *Yeni Devletler Hukuku (Milletlerarası Camianın Düzenlenmesi)*, C.2, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1951, s.374.

mümkündür: “Zararla mukabele tedbirleri bir devlet tarafından diğer bir devletin Devletler Hukuku kaidelerine aykırı olmakla beraber ikinci devleti hukuka hürmete icbar gayesini güden zorlama tedbirleridir”.¹⁰ Zararla karşılıkta amaç, uluslararası hukuk açısından haksız fiil işleyen devleti uluslararası hukuka uygun davranmaya sevk etmektir¹¹.

Günümüzde zararlar karşılık, uluslararası hukuk sükelerinden birinin diğerine karşı yapmış olduğu haksız fiil sonucunda başvurduğu, bütün savaşa varmayan zorlama yollarını ifade etmek için kullanılan bir kavram haline dönüşmüştür¹². Zararla karşılık önlemine devletler veya uluslararası örgütler tarafından hem barış ve hem de savaş zamanlarında başvurulabilmektedir. Zararla karşılık,

¹⁰ LÜTEM, C.2, s.660.

¹¹ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.414.; Zararla karşılık fiilleri, silahlı kuvvetler, savaş gemileri, idarî memurlar veya devletlerin özel emri ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu fiillerin ilk çağlarda, özel kişiler aracılığıyla da yapıldığı görülmektedir. Örneğin, ilk çağlarda Atina’da, bir Atinalının yakınlarının yabancı bir memlekette öldürülmesi halinde, olayın vuku bulduğu devlet failleri cezalandırmaktan kaçındığı takdirde, bu şahsın, üç kişiyi yargılanmaları için Atina’ya getirme hakkı bulunduğu söz edilmektedir. Yine Orta çağda, devletlerin, yabancı bir devletin ya da o devlete mensup olanların kendi tebaalarına karşı işlemiş oldukları haksız ve tazmin edilmemiş fiillerine karşılık belgeler veya mektuplar verdiği söz edilmektedir. Bu vesika ya da mektupların, haksız fiile uğrayan ve zararını tazmin edemeyen kişiye, zararını gidermek üzere faaliyetlere girişme izni veren bir nevi ruhsat niteliği taşıdığı görülmektedir. Sonrasında ise, bireylerin kendi kendilerine hak alma durumunun son bulduğu ve on sekizinci yüzyıl sonuna gelindiğinde bu anlayışın tamamen terkedildiği belirtilmektedir. Bakınız: LÜTEM, C.2, s.662.

¹² MERAY, C.2, s.415.

bir işlem, fiil veya davranış (müspet) olabileceği gibi pasif (menfi) bir hareketle de olabilmektedir. Müspet zararlar karşılık, haksız fiil yapan devletin mallarına el koyma şeklinde gerçekleştirilirken, menfi zararlar karşılık, haksız fiil işleyen devlete karşı verilen taahhütlerin ifasından kaçınma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Her iki zararlar karşılık türünde de amaç, haksız fiil yapan devlete zarar vermektir¹³.

İlk etapta, zararlar karşılık ve *misilleme* yolları birbiriyle benzer gibi görünse de, misilleme ve zararlar karşılığı birbirinden ayıran temel nokta şu şekilde izah edilmektedir: Zararlar karşılığında her iki devletin fiili de uluslararası hukuka aykırı olduğu halde, zararlar karşılık yoluna başvuran devletin fiili, diğer devletin haksız fiili sebebiyle meşruluk kazanmaktadır¹⁴. Yani zararlar karşılığında, uluslararası hukuka aykırı fiile, yine, uluslararası hukuka aykırı bir fiil ile karşılık verme durumu söz konusudur. Oysa misillemede her iki devletin fiili de, uluslararası hukuka uygun ya da ilk devletin fiili uluslararası hukuka aykırı bir fiil olsa bile, misilleme fiilini yapan devletin fiili uluslararası hukuka uygun, ancak dostça sayılmayan fiil

---

¹³ ALSAN, *Yeni Devletler Hukuku*, C.2, s.374, LE FUR, s.472, SEVİÇ, Muammer Raşit, *Özel Devletler Umumî Hukuku*, Genişletilmiş ve Yeniden Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1958, s.211; ALSAN, Zeki Mesud, *Devletler Hukuku Dersleri*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1947, s.562.

¹⁴ KELSEN, Hans, *Principles of International Law*, The Lawbook Exchange, Ltd., Clark, New Jersey, 2003, s.23. Bakınız: <https://books.google.com.tr> (Erişim tarihi:31.12.2015).; WHITE, / ABASS, s.543-544.

olmaktadır¹⁵. Bu kapsamda diplomatik ilişkilerin kesilmesi, ticaret ve yatırımların azaltılması veya sürdürülmemesi, ekonomik yardımların kesilmesi, diğer devletin vatandaşlarının sınır dışı edilmesi, söz konusu devletten ithal edilen mallar için ağır mali yükümlülükler öngörülmesi, sıkı pasaport düzenlemeleri misilleme örnekleri olarak sayılmaktadır¹⁶. Ancak uygulamada hangi işlem, karar ve uygulamaların, misilleme veya zararlar karşılık kapsamına dahil olduğu konusunda farklı görüşler olabilmektedir. Mesela diğer devletin vatandaşlarının sınır dışı edilmesi bir açıdan misilleme sayılsa da pek çok yönden zararlar karşılık önlemi sayılabilir.

Zararla karşılık ile *meşru müdafaa* arasında da fark vardır. Zararla karşılık yoluna, her türlü çıkar ihlali halinde başvurulabilirken, meşru müdafaa, haksız bir saldırı¹⁷ söz konusu olduğunda başvurulabilmektedir. Zararla karşılığın, bir nevi meşru müdafaa'nın daraltılmış hali olduğu ifade edilmektedir. Kural olarak

¹⁵ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.414.

¹⁶ WHITE, / ABASS, s.544.

¹⁷ Bu hususta, doktrinde, hakkın kötüye kullanımının önüne geçmek amacıyla, meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için sadece silahlı saldırının mevcut olması gerektiğini öne sürenler vardır. Buna karşılık meşru müdafaa hakkının, yalnız silahlı saldırılara karşı değil, başka güç kullanımlarına karşı da makul ölçüde önlemler alınmasını içerdiği, aksine bir yorumun BM Şartı'nı anlamsız hale getireceğini savunanlar da bulunmaktadır. Kanaatimizce saldırı fiilini sadece silahlı saldırı olarak değil, diğer güç kullanma biçimlerini de içine alacak şekilde biraz daha geniş yorumlamak gerekmektedir. Ancak, silahlı saldırı haricindeki kuvvet kullanımları söz konusu olduğunda, bu kuvvet kullanımına karşı kuvvet kullanımı dışında başka bir şekilde meşru müdafaa bulunması gerekmektedir. Aksi bir düşünce, meşru müdafaa fiilini amacından oldukça uzaklaştırabilir.

zararla karşılık yoluna başvuran devletin fiillerinin, kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi içermemesi gerekirken, meşru müdafaada kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi asıldır. Zararla karşılıkta amaç diğer devleti cezalandırmak iken, meşru müdafaada asıl amaç savunmadır. Zararla karşılıkta, fiiller arasında zaman açısından yakınlık aranmazken, meşru müdafaada zaman bakımından yakınlık göz önünde bulundurulmaktadır. Yine, zararlar karşılık yoluna başvurulabilmesi için zarar gören devletin zarar düzeltme talebinin kabul edilmemesi gerekirken, meşru müdafaa için böyle bir şart aranmamaktadır¹⁸.

III-ZARARLA KARŞILIK ŞARTLARI

1-Nauliaa Olayı

Uluslararası hukukta savaşa varmayan bir zorlama yolu olarak zararlar karşılık fiilinin şartları *Nauliaa Olayı* ile açıkça ifade edilmiştir. Almanya ile Portekiz arasında yaşanan olay ile ilgili olarak hakemliğe başvurulmuştur. Söz konusu uyuşmazlık ile ilgili hakem kararında zararlar karşılığın şartları belirtilmiştir¹⁹.

---

¹⁸ WHITE, / ABASS, s.537-539; DOĞAN, İlyas, Devletler Hukuku, Astana Yayınları, Genişletilmiş ve 2. Baskı, Ankara, 2013, s.166, TAŞDEMİR, Fatma, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Usak Yayınları 10, Uluslararası Hukuk Serisi 3, 1.Baskı, Ankara, 2006, s.118.

¹⁹ MITCHEL, Andrew D., “Does One Illegality Merit Another? The Law of Belligerent Reprisals in International Law”, *Military Law Review*, Vol:170, 2001, s.155-177.

Hakemlik yargılamasına konu olay özetle şu şekildedir: 1914 yılı Ekim ayında, Portekiz, I. Dünya Savaşında henüz tarafsız iken, Alman asker ve subaylarından bir heyet Almanya'nın Güneybatı Afrika sömürgesi sınırını aşarak Angola, Portekiz sömürgesine girmişler ve Alman sömürgesine yiyecek ithali meselesi ile ilgili müzakerelerde bulunmuşlardı. Alman tercümanın tercümede karşılaştığı güçlükler dolayısı ile iki taraf arasında anlaşmazlık çıkmış ve bir Portekiz subayı Almanlardan birinin atının eğeri sarsması üzerine Alman'dan darbe yemiştir. Bir başka Alman subayının tabancasını çekmesi üzerine ise Portekiz subayı adamlarına ateş etmelerini emretmiştir. Alman memuru ve iki subay ölmüş, tercüman ile bir Alman askeri Portekiz makamları ile irtibat sağlamamakla beraber Alman kuvvetleri zararla mukabele önlemi olmak üzere Angola'daki bazı mevki ve karakollara saldırmışlardır. Portekiz sonradan Almanya'ya karşı savaş açmıştır. Savaştan sonra söz konusu bu uyuşmazlığı çözmek için üç İsviçre hukukçusundan oluşan hakem heyeti oluşturulmuştur. Heyet, 31 Temmuz 1928 de karar vermiştir.

Olayla ilgili hakemlik yargılamasında Almanya, hareketinin zararla mukabele çerçevesini aşmadığını ve haklı olduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme, Nauliaa mevkiinde Almanların ölmesi hadisesinin gerek sivil gerekse askerî Alman veya Portekiz makamlarına izafe edilebilecek devletler hukukuna aykırı hareketler sonucunda vuku bulmamış olduğunu tamamen arızî bulunduğunu,

anlaşmazlıklardan ve Alman memurunun biraz (küstahça) hareket etmiş olmasından meydana geldiğini belirtmiştir. Hakem heyetinin olay ve zararlar karşılık hakkındaki görüşü şu şekildedir:

Zararla karşılık, zarara uğramış devletin sonuçsuz kalmış bir talep sonunda, ihlâlde bulunmuş devletin, devletler hukukuna aykırı fiiline cevap teşkil eden bir hareketidir. Bunun neticesinde iki devlet arasındaki ilişkilerde devletler hukuku kaidelerine riayet geçici olarak kesilir. Zararla karşılık önlemleri insaniyet ve iyi niyet esasları ile sınırlandırılmıştır. (Bu nedenle) Devletler Hukukuna aykırı bir fiilin mevcudiyeti olmadığı takdirde haklı gösterilemez. Amaçları ihlâlde bulunan devleti tazmine zorlamak veya yeni suçların işlenmesini önleyerek meşruiyete dönüşü temindir.

Zararla karşılıkta bulunmanın (Sine Qua non) şartı Devletler Hukukuna aykırı bir fiilin varlığıdır. Alman temsilcisinin de kabul ettiği bu şartın adem-i mevcudiyeti (yokluğu) Alman hükûmetinin müdafaa kapsamında öne sürdüklerini bertaraf etmeğe kâfidir. Kaldı ki Almanları haklı çıkarmak için şu hususların da mevcudiyeti gerekir. Zararla karşılık ancak neticesiz kalmış bir talepten sonra vuku bulduğu takdirde meşrudur. Kuvvet kullanılmasını, zaruret hali bulunması haklı kılabilir. (...)

Zararla karşılık ile ihlâl arasında bir nispet (orantı) mevcut olması gerektiği de Alman cevabında kabul edilmektedir. Devletler Hukukunun zararlar mukabalenin, ihlâl ile mütenasiben (orantılı) ölçülmesi gerektiği hususunu şart koşmadığı kabul edilse dahi

kendilerine vücut vermiş fiil ile aralarında büyük nispetsizlik (orantısızlık) bulunan zararlar mukabele önlemlerinin aşırı ve dolayısıyla haksız sayılacaklarına şüphe yoktur. Bu mesele ile onu takip eden (...) zararlar mukabele fiili arasında açık bir nisbetsizlik (orantısızlık) mevcuttur.

Hakem heyeti 1914 Ekim, Kasım, Aralık aylarında Alman saldırılarının, Nauliaa olayı veya Portekiz makamlarının sonraki fiilleri ile meşru gösterilemeyeceği sonucuna varmış ve Almanya'yı tazminat ödemeye mahkûm etmişlerdir.”²⁰ Şu halde bir fiilin uluslararası hukuka göre zararlar karşılık olarak sayılabilmesi için, belirli bazı şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartlar kümülatiftir, yani şartlardan birinin eksik olması halinde meşru bir zararlar karşılık fiilinden bahsetmek mümkün olmayacak ve bu fiili işleyen devletin fiili, haksız fiil olarak kabul edilip uluslararası sorumluluk yoluna gidilebilecektir.

2-Zararla Karşılık İlke ve Şartları

Savaşa varmayan bir zorlama yolu olarak zararlar karşılık önlemine başvurabilmek için, bu önlemin bazı temel ilkeler çerçevesinde belirli şartları taşıması gerekmektedir. Öncelikle başvuru önlemin *sınırlandırılması* gerekmektedir. İkinci olarak önlemin *ihlale cevap* niteliği taşıması ve sadece zarar gören devlet adına başvurulması lazımdır. Üçüncü ilke, bu önleme başvuru

---

²⁰ LÜTEM, C.2, s.664-665.

uluslararası hukuk tarafından *kabul edilebilir* olmasıdır. Dördüncüsü, karşı önlemin amacının devletin *mağduriyetini telafiye yönelik* olması gerekir. Beşinci ilke, önlem ile hukuka aykırı fiil arasındaki *orantılılıktır*²¹.

Uluslararası alanda devletlerin *zararla karşılık* kapsamında olduğunu iddia ederek gerçekleştirdiği fiillerin sayısının artması üzerine Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından, 1934 Paris Toplantısı'nda *zararla karşılık* fiilinin şartları²² şu şekilde belirlenmiştir:

1-Haksız fiil işleyen devletten, söz konusu fiile son verilmesinin ya da fiilin düzeltilmesinin talep edilmesi,

2-Zararla karşılık fiilinin, ilk haksız fiil işleyen devletin fiili ile orantılı ve ölçülü olması,

3-Zararla karşılık yoluna, yalnızca haksız fiil işleyen devlete karşı başvurulması,

4-İnsanlık yasalarına ve kamu vicdanına aykırı ter türlü tedbirden kaçınılması,

5-Zararla karşılıkta, başlangıçtaki amacın muhafaza edilmesi, bu amaçtan sapılmaması,

---

²¹ CRAWFORD, James, "Counter-measures as Interim Measures", *EJIL*, Vol:5, 1994, s.65-76. Ayrıca başvuru karşı önlemin ahlakiliği hakkında bakınız: BURTON, M. Leiser , "The Morality of Reprisals," *Ethics*, Vol:85, Number:2, Jan-1975, s.159-163.

²² MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.415, (Dipnot, 20).

6-Zararla karşılıkta güdülen amaca ulaşılır ulaşılmaz söz konusu fiile son verilmesi.

Bütün bu şartlarla birlikte uluslararası hukuka aykırı bir fiile maruz kalan bir devletin zararlar karşılık kapsamında bulunurken başvurduğu karşı önlemin amaç ve sınırlarının belirlenmesi gerekir. Aksi takdirde karşı önlem yoluna başvuran devletin sorumluluğuna gidilebilecektir. Bu husus, Devletlerin Haksız Fiilden Sorumluluğuna Dair Taslak metnin 49.maddesinde açıkça düzenlenmiştir²³. Uluslararası Hukuk Enstitüsü'ne göre bir fiilin uluslararası hukuka göre *zararla karşılık* olarak sayılabilmesi için sayılan bu şartlar hakkında şunları söylemek mümkündür:

a-Zararla karşılık fiilinin muhatabı devletin uluslararası hukuka aykırı bir fiilinin bulunması gerekir.

Zararla karşılık yoluna başvurulabilmesi için ilk şart, zararlar karşılık fiilinin muhatabı devlet tarafından işlenmiş uluslararası hukuka aykırı bir fiilin bulunması gerektiğidir. Hukuka aykırı fiil aynı zamanda sorumluluk sebebi olup devletin organları tarafından işlenmesi gerekir²⁴. Uluslararası hukuka aykırı bir fiil işlenmemişse,

---

²³ CRAWFORD, James, *Materials on the Responsibility of States for International Wrongful Acts (=Wrongful Acts)*, United Nations Legislative Series, New York, 2012, s.309.

²⁴ MITCHEL, s.159.; Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan Devletlerin Haksız Fiilden Sorumluluğuna Dair Taslak'ta bu husus düzenlenmiştir. Bakınız: CRAWFORD, *Wrongful Acts* s.7.

devletlerin zararlar karşılık yoluna başvurma hakkı yoktur. Bu halde zorlama yoluna başvuran devletin uluslararası sorumluluğunun²⁵ doğacağı kabul edilmektedir²⁶. Mesela andlaşma hükümlerine aykırı davranma, bir ülkenin şeref ve haysiyetinin ihlali, bir ülkeye saldırı yapılması gibi haller haksız fiil örnekleri arasında zikredilmektedir²⁷.

b-Haksız fiile uğrayan devletin, zarar düzeltme talebinin diğer devlet tarafından kabul edilmemiş olması gerekir.

Uluslararası hukuka aykırı bir fiile maruz kalan devletin, diğer devletten zarar düzeltme talebinde bulunmuş olması ve bu

---

²⁵ Uluslararası sorumluluk, uluslararası hukuk süjelerince uluslararası örf ve adet kurallarına veya uluslararası antlaşmadan doğan yükümlülüklerle aykırılık durumu söz konusu olduğunda bu fiili yapan süjenin sorumluluğunun doğması olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası sorumluluk yoluna gidilebilmesi için; bir uluslararası hukuk kuralının ihlali, zarar ve söz konusu zarar ile uluslararası hukuk süjesinin fiili arasında illiyet bağı bulunması gerekmekte olup, fiilin kusurlu ya da kusursuz olmasının bir önemi bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: ERKİNER, Hakkı Hakan, *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, XII Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2010; DOĞAN, İlyas, *Devletler Hukuku*, Astana Yayıncılık, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2013, s.339-352; ÜNAL, Şeref, *Uluslararası Hukuk*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s.295-311.

²⁶ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.415,; Ayrıca karşı önlemlere başvuran devletin bazı yükümlülükleri devam etmektedir. Devletlerin Haksız Fiilden Sorumluluğuna Dair Taslak metnin 50.maddesinde, karşı önleme başvuran devletin, temel insan haklarından, insancıl hukuktan ve uluslararası hukukun genel ilkelerinden doğan yükümlülüklerini etkilemeyeceği belirtilmektedir. Bakınız: CRAWFORD, *Wrongful Acts*, s.316.

²⁷ LÜTEM, C.2, s.660.

talebin diğer devlet tarafından kabul edilmemiş olması, zararlar karşılık yoluna başvurabilmek için aranan şartlardan birisidir²⁸. Eğer uluslararası hukuka aykırı fiil başka bir devletin özel kişisine karşı yapılmışsa bu durumda doktrinde kabul edilen görüş, özel kişinin devletin zararlar karşılık yoluna başvurmadan önce, bu fiilden zarar gören kişilerin, zarar veren devletin iç hukuk yollarını tüketmesi gerektiğidir²⁹. Her iki halde de düzeltme taleplerinin diğer devletçe kabul edilmemesi, yerine getirilmemesi, hareketsiz kalması, düzeltme talebine cevap verilmesine rağmen doyurucu bir sonuç alınamaması, etkili bir yargı mekanizmasının işletilememesi zararlar karşılık yolunu meşru hale getirecektir³⁰.

Konu ile ilgili klasik örneği burada belirtmek gerekir:

1870’de isyan halinde bulunan bir topluluk, Yunan asker ve jandarmalarının da yardımı ile Cebel-i Tarık doğumlu ve Atina’da ikamet eden Don Pacifico adlı şahsın evine girmiş ve yağma etmişlerdir. Don Pacifico, Yunan mahkemelerinde hakkını aramamış olmasına rağmen İngiltere hükûmeti Yunanistan’dan tazminat talebinde bulunmuştur. Yunanistan, İngiltere’nin taleplerini reddetmiş ve Don Pacifico’nun önce Yunan mahkemelerine müracaatı gerektiğini ileri sürmüştür. İngiltere tazminat konusunda ısrar etmiş ve 1870 yılında Yunan limanlarını bloküs’e tâbi tutarak

²⁸ MITCHEL, s.161.; CRAWFORD, *Wrongful Acts*, s.329.; MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.416.

²⁹ PAZARCI, C.3, 207.

³⁰ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.416.

*gemilerine el konulması emrini vermiştir. Uyuşmazlık Yunanistan'ın Don Pacifico'ya tazminat ödemesi ile çözülmüştür*³¹.

Söz konusu olay neticesinde İngiltere'nin başvurduğu zararlar karşılık önlemi, doktrinde büyük bir çoğunluk tarafından kabul edilen bir yöntem olmamıştır ve çoğunluk Yunan Mahkemeleri'nden gelecek hükmün beklenilmesi gerektiğini ve bu hükmün olumsuz olması halinde Yunan Hükümeti'nden talepte bulunulması gerektiğini belirtmiştir³².

c-Zararla karşılık fiili ile ilk haksız fiilin orantılı olması gerekir.

Zararla karşılık yoluna başvurulabilmesi için bir diğer şart, zararlar karşılık yoluna başvuracak devlet tarafından işlenen fiilin, diğer devlet tarafından işlenen uluslararası hukuka aykırı fiil ile orantılı olması gerektiğidir³³. Ancak söz konusu orantılılıktan kasıt aynı fiillerle ve aynı şekilde karşılık verilmesi gerektiği değildir³⁴. Yine, doktrinde zararlar karşılık hakkını kötüye kullanarak *orantılılığı* aşan devletlere karşı uluslararası hukuka aykırı fiili ilk işleyen devletin, *orantılılığı* aşan zararlar karşılık fiiline karşı da

---

³¹ LÜTEM, C.2, s.661-662.

³² LÜTEM, C.2, s.662.

³³ MITCHEL, s.160.; CRAWFORD, *Wrongful Acts*, s.324.; PAZARCI, *Uluslararası Hukuk*, s.432.

³⁴ BOZKURT, Enver / KÜTÜKÇÜ, M. Akif / POYRAZ, Yasin, *Devletler Hukuku*, Yetkin Yayınları, Genişletilmiş 6. Baskı, Ankara, 2015, s.276.

zararla karşılıkta bulunabileceği kabul edilmektedir³⁵. Ayrıca zararlar karşılıkta, başlangıçtaki amacın muhafaza edilmesi, bu amaçtan sapılmaması ve takip edilen amaca ulaşıncaya karşı önleme son verilmesi gerekir. Aksi takdirde zararlar karşılık önlemine başvuran devletin sorumluluğu doğacaktır³⁶.

d-Zararla karşılık fiilinin sadece uluslararası hukuka aykırı fiili işleyen devlete karşı yöneltilmesi gerekir.

Zararla karşılık fiilinin yalnızca uluslararası hukuka aykırı fiili işleyen devlete yöneltilmiş olması gerekmektedir. Üçüncü kişi, devlet veya mallarına zarar verilmemesi esastır³⁷. Yine, üçüncü devletlerin de uluslararası hukuka aykırı fiile maruz kalan devlet adına ya da lehine zararlar karşılık yoluna başvurabilmeleri mümkün değildir³⁸. Haksız fiili işleyen devlete veya o devlete vatandaşlık bağı ile bağlı bulunan kişilerin sahip oldukları şeylere karşı, zararlar karşılık fiilinde bulunulabilmektedir. Ancak haksız fiil işleyen devletin memurlarına ya da vatandaşlarına karşı başvurulabilecek zararlar karşılık önleminin sadece tutuklama, alıkoyma, hapsedme ile

³⁵ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.417.

³⁶ CRAWFORD, *Wrongful Acts*, s.333 vd.

³⁷ MITCHEL, s.161 vd.; WHITE, / ABASS, s.547 vd..

³⁸ PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 5. Bası Ankara, 2007, s.432.

sınırlı kalacağı ileri sürülmektedir³⁹. Bu kişilerin, rehine olarak tutulması, cezalandırılması ya da mahkûm edilmesi mümkün değildir. Yine, ülke dışında bulunan haksız fiili işleyen devletin gerek diplomatik temsilcileri, gerekse devlet başkanları gibi dokunulmazlık ve ayrıcalıklara sahip kişilerine karşı da zararlar karşılık fiilinde bulunulmaması gerektiği kabul görmektedir⁴⁰.

e-Söz konusu önlemin ilke olarak kuvvet kullanımını içermemesi gerekir.

Klasik uluslararası hukuk anlayışında kuvvet kullanımı içersin ya da içermesin zararlar karşılık yolu meşru görülmeğe ydi. Ancak, günümüzde BM Şartı gibi modern uluslararası andlaşmalar dikkate alındığında kuvvet kullanımı içeren zararlar karşılık yolu, genelde meşru görülme yen bir önlem olarak karşımıza çıkmaktadır⁴¹.

Bununla birlikte Güvenlik Konseyi uygulamalarına bakıldığında makul nitelikli ve sınırlı kuvvet kullanılmasına ilişkin ölçülü zararlar karşılık önlemleri meşru sayılabilmektedir⁴². BM Şartı'nın 51.maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hakkı ve VII.

---

³⁹ Günümüzde kişinin işlemediği bir suçtan dolayı cezalandırılması anlamına gelen bu uygulamayı kabul etmek mümkün değildir.

⁴⁰ LÜTEM, C.2, s.663.

⁴¹ PAZARCI, C.3, s.208, POYRAZ, Yasin / İPEK, Aydın, "Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanımı", *Mevlana Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, 2013, s.206.

⁴² MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.428, PAZARCI, C.3, s.208.

Bölüm kapsamında Güvenlik Konseyi kararlarına dayanan kuvvet kullanılması yoluna gidilebilmesi, bazı şartlarla kuvvet kullanımı içeren zararlar karşılık şeklinde değerlendirilmektedir. Doktrinde bazı yazarlar bir fiilin savaş niteliği mi yoksa savaşa varmayan bir zorlama önlemi olarak zararlar karşılık niteliği mi taşıdığı hususunun, objektif verilerden ziyade tarafların subjektif değerlendirmelerine göre belirlenmesi gerektiğini ileri sürmektedirler⁴³. Bu görüşe göre, bir saldırı fiiline karşı yapılan ve boyutları bakımından savaşa varmayan ölçülü kuvvet kullanımı, zararlar karşılık olarak kabul edilmesi gerekir⁴⁴. Buna karşılık sadece devletlerin subjektif iradelerine değer veren görüşü tehlikeli bulanlar da bulunmaktadır⁴⁵.

IV-ZARARLAR KARŞILIK ŞEKİLLERİ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

1-Genel Olarak

Kuvvet kullanımı içermeyen ve savaşa varmayan bir zorlama yolu olarak zararlar karşılık uluslararası hukuka uygun bir önlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir andlaşma ya da örf ve adet kuralını yerine getirmemek, yabancıların toplu halde sınır dışı

⁴³ NEWTON, Michael A., “Reconsidering Reprisals”, *Duke Journal of Comparative & International Law*, Vol:20, 2010, s.361-388.; PAZARCI, C.3, s.208.

⁴⁴ PAZARCI, C.3, s.209.

⁴⁵ LÜTEM, C.2, s.667.

edilmesi, andlaşmaların durdurulması veya feshi fiilleri kuvvet kullanımı içermeyen fiillere örnek gösterilmektedir. Bu kapsamda zararlar karşılık fiili, devletlerin yükümlülüklerine aykırı bir davranış olabileceği gibi yükümlülüklerini yerine getirmemek şeklinde pasif haller de olabilmektedir. Kuvvet kullanımı içeren zararlar karşılık fiilleri ise boykot, ambargo, barış içinde abluka, bombardıman ve barış içinde işgal olarak sıralamak mümkündür. Ancak zararlar karşılık fiilleri sadece bunlarla sınırlı değildir. Zararlar karşılık yoluna başvuran bir devlet herhangi bir yöntemi benimsemek zorunda olmadığı gibi, daha önce denenmemiş bir yolu da bu kapsamda icra edebilir.⁴⁶

Bir Türk vatandaşı Fransa'da haksız bir kamulaştırmaya maruz kalsa ve/veya mallarına el konularak zarara uğratılsa, Fransa'dan bu zararı gidermesi için talepte bulunulsa, fakat talebi kabul edilmezse, Türkiye kendi ülkesinde bulunan Fransız vatandaşlarının mallarına el koyabilecektir. Ancak talep de bulunulmadan doğrudan yaptırım uygulamak ihkak-ı hak sayılacağından zararlar karşılıktan bahsetmek mümkün olmayacaktır⁴⁷. Söz konusu husus 28.05.1927 tarihli ve 1062 sayılı Mukabele-i Bilmisil Kanununda Türk uyruklu kişilerin mülkiyet

---

⁴⁶ KESKİN, Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s.95; ERDAL, Selen, "Uluslararası Hukukta Karşı Önlemler ve Akçakale'de Yaşananlar", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1, 2014, s.20.

⁴⁷ BERKİ, s.114.; PAZARCI, C.3, s.209.

haklarını kaldıran ya da kısıtlayan devletlerin Türkiye'deki vatandaşlarına karşı, Bakanlar Kurulu Kararı ile, zararlar karşılık kapsamında bu kişilerin taşınır ve taşınmazlarına kısmen veya tamamen tahdit uygulanabileceği düzenlenmiştir⁴⁸.

Benzer şekilde, Fransa ile Türkiye arasında bir ticaret anlaşması yapıldığını ve Fransa'nın anlaşmayı ihlâl ederek Türkiye'yi zarara uğratmış olduğunu varsayalım. Türkiye'nin zararın giderilmesi talebine Fransa tarafından olumlu cevap verilmezse Türkiye zararlar karşılık yoluna başvurabilecektir. İki devlet arasında yapılmış olan bir anlaşmayı, devletlerden birisi ihlâl ettiği takdirde, diğer devlet anlaşmanın askıya alınması veya feshi ile birlikte o devlet ile yapmış olduğu bütün anlaşmaların uygulanmasının askıya alınmasını ya da feshini talep ederse bu durumun da zararlar karşılık olarak sayılması gerektiği ileri sürülmektedir⁴⁹.

Zararla karşılık hakkındaki bu genel bilgi ve örneklerden sonra uygulamada yer alan ve bünyesinde genellikle kuvvet

---

⁴⁸ “İdari mukarrerat veya fevkalade veya istisnai kanunlarla Türkiye tebaasının hukuku mülkiyetini kısmen veya tamamen tahdit eden devletlerin Türkiye'deki tebaasının hukuku mülkiyeti dahi icra Vekilleri Heyeti kararıyla Hükümet tarafından mukabele-i bilmisil olmak üzere kısmen veya tamamen tahdit ve menkulat ve gayrimenkulatına vaz-ı yed olunabilir. Vaz-ı yed edilen emvalin varidatı ve ledelicap (icap ettiğinde) tasfiyelerinden mütevellit hasılatı, vesaike istinaden ispat edecekleri zarar nispetinde, zarar gören Türk teb'asına tevzi olunur.” (Mukabele-i Bilmisil Kanunu, m.1)

⁴⁹ SUR, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta Yayıncılık, Tıpkı 6.Baskı, İstanbul, 2013, s.261.

kullanımı içeren zararlar karşılık yolları ele alınacaktır. Bu bağlamda boykot, bombardıman ve barış içinde işgal, barış içinde abluka ve ambargo üzerinde durulacak ve her bir önlem ile ilgili bu yola başvurunun şartları ve günümüzde hangilerine başvurunun meşru kabul edildiği hususları hakkında bilgi verilecektir.

2-Zararla Karşılık Şekilleri

a-Boykot

Boykot⁵⁰ kavramı, bir devletin, kendilerine veya kendi devletlerine karşı haksız bir fiil işlediği görüşünde olan özel kişilerin, bu fiili yapan devletten gelen malları satın almama ve kullanmama konusunda ortak bir davranış sergilemeleri olarak tanımlanmaktadır⁵¹. 1908’de, Bosna ve Hersek’in Avusturya-Macaristan tarafından bu devlete katılması üzerine, Avusturya mallarına, 1909 ve 1910’da Girit’i Yunanistan’a katma girişimleri üzerine Yunan mallarına karşı Türklerin uyguladığı boykotlar, ilk boykot örnekleri olarak sayılabilir⁵²

---

⁵⁰ Bu kavram, 1880 yılında bir İrlandalı toprak sahibinin adamlarının kendisiyle her türlü ilişkiyi sona erdirdiği ve onun namına çalışmama kararı aldıkları Captain Boycott’tan adını almıştır. Bakınız: MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.423(Dipnot 48).

⁵¹ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.423.

⁵² BERKİ, s.116.

Boykot önlemini diğer zararlar karşılık yollarından ve diğer savaşa varmayan zorlama yollarından ayıran en temel özellik şudur: Diğer tedbirler, devletler tarafından icra edilebilirken, boykot genellikle tacirler, şirketler, vatandaşlar tarafından icra edilmektedir⁵³. Ancak boykot her ne kadar özel kişilerin bir davranışı olarak tanımlansa da fiilin uluslararası hukuk anlamında boykot olarak nitelendirilebilmesi için, hükümet tarafından desteklenmesi gerekmektedir⁵⁴. Aslında hükümet tarafından desteklenmeyen davranışlar da, boykot kavramına dâhil sayılmakta ancak, uluslararası hukuk anlamında bir zararlar karşılık önlemi olarak boykottan bahsedebilmek için, boykotun hükümet tarafından desteklenmesi şartı aranmaktadır.

Japonya 1931'de, Çin'de halkın Japon mallarına karşı giriştiği boykot yüzünden, Çin Hükümeti'nin sorumlu olduğunu öne sürmüştü. Aslında Çin Hükümeti, ne Japon gemilerine ambargo koymuş, ne de Japon mallarının Çin'e girmesini yasaklamıştı. Söz konusu olayı, Milletler Cemiyeti adına soruşturmakla görevlendirilen Lytton Komitesi 1932 tarihli raporunda, Çin'deki boykotun zararlar karşılık kapsamına olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁵⁵

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Boykot önlemi devletlerin uluslararası sorumluluğunu ortadan kaldırır mı?

---

⁵³ ALSAN, *Yeni Devletler Hukuku*, C.2, s.376.

⁵⁴ MERAY, *Devletler Hukuku* C.2, s.423.

⁵⁵ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.424.

Uluslararası sorumluluk şartları varsa, bir zararla karşılık önlemi olarak boykota başvurmak, bu önleme başvuran devletin uluslararası sorumluluğuna yol açabilmektedir. Bu kapsamda zararla karşılık şartlarını taşımayan bir fiil, mesela boykot önleminde bulunan devletin vatandaşlarınca, yabancılara veya yabancıların mallarına karşı yapılan saldırılar, devletin uluslararası sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır.⁵⁶ Dolayısıyla devletin haksız fiile maruz kalması yüzünden vatandaşlarının, karşı devlete uyguladığı boykot sırasındaki bazı fiiller uluslararası sorumluluğu ortadan kaldırıcı bir etkiye sahip değildir.

BM Şartı gereği olarak Güvenlik Konseyi tarafından alınan zorlama tedbirlerine bütün üye devletler katılmak zorundadır⁵⁷. Milletler Cemiyeti döneminde, Milletler Cemiyeti yaptırımını olarak yapılan boykot uygulaması meşru görülmekte, bireysel olarak yapılan boykotun uluslararası hukuka aykırılık teşkil ettiği kabul edilmekteydi⁵⁸. BM sistemi içinde aynı sonuçtan bahsetmek

---

⁵⁶ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.424.

⁵⁷ ALSAN, *Devletler Hukuku Dersleri*, s.565. BM Şartı'na göre "Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Bileşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir." (m.41)

⁵⁸ MENEMENCİOĞLU, Etem, *Devletler Umumî Hukuku*, C.1-2, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s.14.

mümkündür⁵⁹. Ancak BM sistemi içinde karar alma mekanizmalarının geç çalışması, veto sebebiyle işlememesi gibi haller yüzünden uluslararası hukuka aykırı haksız bir fiile maruz kalan bir devletin, bireysel olarak boykot önlemine başvurabilmesini meşru görmek gerekmektedir.

b-Ambargo

Tutuklama anlamına gelen ambargo⁶⁰, bir devletin uluslararası hukuka aykırı fiile maruz kalan ve bu haksız fiili başka türlü düzeltme ya da onarma imkanı bulunmayan devletin, liman ya da karasularında bulunan ve haksız fiili işleyen devletin bayrağını taşıyan gemilere, bu sulardan çıkmamaları veya belirli yükleri taşımamaları hususunda uyguladığı bir zorlama önlemi olarak tanımlanmaktadır⁶¹. Bu anlamdaki ambargo, devletin çıkarlarını korumak amacıyla başvurulabilen bir iç önlem olabileceği gibi, savaşa varmayan bir zorlama yolu ya da ilerideki muhtemel bir savaş için alınacak bir önlem biçiminde de gerçekleşebilmektedir⁶². Savaşa varmayan bir zorlama önlemi olan ambargoda, söz konusu gemilere

⁵⁹ ALSAN, *Devletler Hukuku Dersleri*, s.566.

⁶⁰ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.418, (Dipnot 28).

⁶¹ ALSAN, *Yeni Devletler Hukuku*, C.2, s.377, MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.418, ECER, A. Vehbi, “İslam Tarihinde İlk Ambargo Uygulaması”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, 1988, s.146, M. Yusuf Eren, “Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.3, S.2, 2012, 240-241.

⁶² MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.418.

tamamen el koyma olmamaktadır. Haksız fiil düzeltilmediği ya da iki devlet arasında bir anlaşma sağlandığı takdirde bu gemiler serbest bırakılmaktadır⁶³. Uygulamada haksız fiili işleyen devletin bayrağını taşıyan, açık denizdeki gemilere de ambargo uygulandığı görülmektedir⁶⁴. Ancak açık denizlerde uygulanan ambargo, devletlerin egemenliği ilkesine aykırılık teşkil etmekte ve uluslararası sorumluluk kurallarının işletilmesine neden olmaktadır⁶⁵. Savaş ilanı neticesinde uygulanan ambargo⁶⁶ halinde ise gemilere geçici olarak değil, kesin bir şekilde el konulup müsadere edilmektedir⁶⁷.

Bir zararla karşılık şekli olarak ambargo, ticaret gemilerinin özel kişilere ait olması sebebiyle bu kişileri işlemedikleri fiilden dolayı cezalandırma niteliği taşıdığından, savaş gemilerine uygulandığı takdirde de, bir çeşit savaş başlangıcı teşkil ettiğinden

---

⁶³ LE FUR, s.473-474, ALSAN, *Yeni Devletler Hukuku*, C.2, s.374-375, SEVİĞ, s.212.

⁶⁴ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.418.

⁶⁵ BERKİ, s.115.

⁶⁶ Bu hususta gemilerin limanları belirli bir süre için terk etmemeleri hususunda uygulanan ‘Arret de Prince’ ile ambargo arasındaki farka değinmek gerekmektedir. Bu önlem, savaş hazırlığında olan bir devletin söz konusu hazırlıklarının dışarıya sızmaması gayesiyle yabancı gemileri buldukları limanda bir süre alıkoyma şeklinde uygulanan bir ihtiyatî tedbir niteliğindedir. Teknolojide yaşanan gelişmeler artık bu tedbirin uygulanmasının gereksizliğini gösterdiğinden dolayı artık uygulaması terkedilmiştir. Bakınız: MENEMENCİOĞLU, s.13, ALSAN, *Devletler Hukuku Dersleri*, s.564.

⁶⁷ LE FUR, s.473-474, ALSAN, *Yeni Devletler Hukuku*, C.2, s.374-375, SEVİĞ, s.212.

dolayı eleştirilmektedir.⁶⁸ Her ne kadar bu önlem için sınırlı bir kuvvet kullanımından bahsedilse de, haksız fiil işleyen devletin bayrağını taşıyan gemilere buldukları sulardan çıkmamaları şeklinde uygulanan önlemin, kuvvet kullanma ve kullanma tehdidinde bulunmaya aykırılık teşkil ettiği ileri sürülmektedir. Diğer yandan belirli bir yükü taşımama şeklinde uygulanan ambargo önlemi ise bazı hallerde, kuvvet kullanımı ve kuvvet kullanma tehdidinden daha ağır sonuçlara sebep olma potansiyeli taşıyabilmektedir. Bu nedenle her somut olayı kendi şartları içinde değerlendirmek ve bu önleme ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Ancak, silahlı çatışmaların söz konusu olduğu bir ülkeye karşı silah ambargosu uygulanmasının, etkili ve uluslararası hukuka uygun bir zararla karşılık şekli olduğu söylenebilir.

c-Barış İçinde Abluka

Barış içinde abluka, bir devletin uluslararası hukuka aykırı fiil işlendiğini öne sürerek, bu fiili yapan devletin limanlarını savaş gemileriyle sararak, bu devletin bayrağını taşımakta olan gemilerin limanlara girmelerini ya da bu limanlardan çıkmalarını önlediği ve ablukayı yarmaya çalışan gemilere el koyduğu bir önlem olarak tanımlanmaktadır⁶⁹. Barış içinde abluka önlemi ile ulaşmak istenen

⁶⁸ LE FUR, s.473-474, ALSAN, *Devletler Hukuku Dersleri*, s.564, SEVİĞ, s.212.

⁶⁹ LÜTEM, C.2, s.668, MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.420.

amaç, haksız fiile maruz kalan devletin, haksız fiil işleyen devleti zorlayarak taleplerini kabul ettirmesidir⁷⁰.

XIX. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar bir savaş önlemi olarak kullanılmakta olan abluka, günümüzde savaşa varmayan bir zorlama yolu olarak barış döneminde de kullanılmaktadır⁷¹. Peki barış içinde ablukayı savaştaki abluka önleminde ayıran özellik nedir? Savaşa varmayan zorlama yolu olarak uygulanan barış içinde abluka önleminde, bütün sonuçlarıyla bir savaş durumunun bulunmaması sebebiyle, savaş ve tarafsızlık kurallarının (kapsamlı bir şekilde) uygulanamıyor olmasıdır⁷².

Doktrinde barış içinde abluka önlemini daha kötü sonuçları önlediği düşüncesiyle destekleyenler olduğu gibi uluslararası hukuka aykırı görenler de bulunmaktadır. Bu görüş sahipleri, işbu önlem

---

⁷⁰ LÜTEM, C.2, s.668.; Barış içinde abluka önleminin ilk uygulamalarında, üçüncü devlet gemileri de abluka kapsamında değerlendirilmekteydi. Daha sonra üçüncü devletlerin gemileri abluka kapsamı dışında tutulmaya başlanmıştır. Bakınız: LE FUR, s.473, MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.422, MENEMENCİOĞLU, s.13, ALSAN, *Yeni Devletler Hukuku*, C.2, s.375, BERKİ, s.115.; Dolayısıyla, barış içinde abluka durumu söz konusu olduğunda üçüncü devletler bir tarafsızlık sıfatı almamakta, abluka altına alınan devletle ticarî ilişkilerini devam edip ettirmeme serbestileri devam etmekte ve ticarî faaliyette bulunan üçüncü devlet gemileri zapt ve müsadere edilememektedir. Bakınız: ALSAN, *Devletler Hukuku Dersleri*, s.567, LÜTEM, C.2, s.668.; Savaş zamanında ise, üçüncü devletler tarafsızlık sıfatını almakta ve bu sıfatın gerektirdiği şekilde hareket etme mecburiyetinde bulunmaktadır.

⁷¹ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.420; TÛTÛNCÛ, Ayşe Nur, *İnsancıl Hukuka Giriş*, Beta Yayınları, 2.Baskı, 2012, s.117-118.

⁷² MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.420.

tarafsız devletlere de zarar verdiğini, sadece uyuşmazlığın taraflarına uygulandığında da beklenen sonucu vermediğini savunmaktadırlar. Ayrıca savaş ilanından kaçınmak isteyen devletlerin de, barış zamanında söz konusu önleme başvurarak, savaş gayelerini bu önlemin arkasına sakladıkları da gözden uzak tutulmamalıdır⁷³.

Uluslararası Hukuk Enstitüsü 1887 Heidelberg toplantısında barış içinde abluka önleminin uluslararası hukuk tarafından meşru görülebilmesi için taşıması gereken şartları belirlemişlerdir⁷⁴:

i) *Yabancı bayrağını taşıyan gemiler serbestçe girebilir.*
ii) *Barış içinde abluka resmen ilân ve tebliğ edilmeli ve yeterli kuvvet ile uygulanmalıdır.*

iii) *Abluka edilen devlet gemileri, ablukaya uymadıkları takdirde el konulabilirler. Ablukanın bitiminde bu gemiler (...) sahiplerine iade olunurlar.*”

Bu şartları taşıyan bir barış içinde abluka önlemi, önlemin zararlı sonuçlarını büyük ölçüde düşürmekle birlikte, önlemden beklenen amacın sağlanmasını da büyük oranda azaltmıştır. Bu nedenle devletler işbu zararla karşılık yolunu daha az tercih eder hale gelmiştir⁷⁵.

Sonuç olarak, barış içinde abluka zorlama yolunun genellikle güçlü devletlerce, güçsüz ya da küçük devletlere karşı

⁷³ LE FUR, s.475, SEVİĞ, s.214, ALSAN, *Yeni Devletler Hukuku*, C.2, s.379.

⁷⁴ ALSAN, *Devletler Hukuku Dersleri*, s.568, LÜTEM, C.2, s.669.

⁷⁵ LE FUR, s.476, SEVİĞ, s.214, ALSAN, *Yeni Devletler Hukuku*, C.2, s.379.

kullanılmakta olduğu, bazı hallerde de bu önleme maruz kalan devletin ablukayı yapan devlete karşı savaşa giriştiği görülmektedir⁷⁶. Dolayısıyla bu önlem, uluslararası hukuka aykırı fiile maruz kalan ve bu önleme başvuran devlet için dahi zararlı ve tehlikeli olabilmekte ve uluslararası ilişkileri gerginleştirebilmektedir⁷⁷. Kaldı ki, BM sisteminde, 1970 tarihli Bildiri'de ve günümüzdeki uluslararası hukukun emredici kuralı olarak kabul edilen kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma yasağı kapsamında devletlerin bireysel olarak bu yola, zararlar karşılık kapsamında başvurmaları meşru görülmemektedir.

d-Bombardıman ve Barış İçinde İşgal

Devletlerin, uluslararası hukuka aykırı bir fiile maruz kaldığını ileri süren devletin bu fiili yapan devlete ya da devletlere karşı bombardıman ya da barış içinde işgal önlemine başvurduğu görülmektedir⁷⁸. Bu önlem her ne kadar savaş olarak görülmesi de savaşa sebebiyet verme potansiyeli taşımaktadır⁷⁹. Uluslararası bir uyuşmazlık halinde, (bir anlaşmaya dayanmadan ve işgal altına alınan devletin rızası dışında), bir devletin diğer bir devletin ülkesini veya bir bölümünü işgal etmesi ve uyuşmazlık çözülene kadar da

---

⁷⁶ MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.421.

⁷⁷ MENEMENCİOĞLU, s.15.

⁷⁸ ALSAN, *Yeni Devletler Hukuku*, C.2, s.379-380, LÜTEM, C.2, s.669-670, MERAY, *Devletler Hukuku*, C.2, s.424.

⁷⁹ LÜTEM, C.2, s.669.

işgal altında tutması, geçici işgal olarak adlandırılmaktadır. Yine bir devletin diğer bir devletin ülkesindeki bazı yerleri bombalaması ise bombardıman olarak tanımlanmaktadır⁸⁰.

Uluslararası hukuk tarihinde pek çok işgal ve bombardıman örnekleri mevcuttur: Amerikalı bir şirkete haksız fiil işlendiği iddiasıyla Amerikan savaş gemisi, Nikaragua'nın Greytown Limanı'nı iki kez bombardımana tabi tutmuş ve şehri yakmıştır. İngiltere, konsolosuna kötü muamelede bulunmuş olduğu iddiasıyla Nikaragua'nın Corinte Limanı'nda gümrük ve hükümet binalarını uzun süre işgal altında tutmuştur. Milletler Cemiyeti döneminde de çok sayıda işgal ve bombardıman örneği bulunmaktadır. Arnavutluk sınırını saptamakla görevli Büyükelçiler Konferansında, Yunanistan'ın sınır bölgesinde incelemelerde bulunan İtalyan Generali Tellini ve yardımcılarının Yunanistan güçleri tarafından öldürülmesi üzerine, İtalyan Hükümeti 29 Ağustos 1923'te Yunanistan'ın Korfu adasını önce bombardımana tabi tutmuş, sonra işgal altına almış ve bu fiilini zararla karşılık kapsamında olduğunu ileri sürmüştür. Günümüzde de sayısız bombardıman örnekleri vardır: Japonya'nın yaptığı Pearl Harbour saldırısı sonrası, ABD'nin Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atması, yine 11 Eylül 2001 yılında El Kaide Terör Örgütü'nün İkiz Kulelere yaptığı saldırı sonrası ABD'nin, Afganistan'daki örgüt

---

⁸⁰ LE FUR, s.472-473, ALSAN, *Devletler Hukuku Dersleri*, s.570, LÜTEM, C.2, s.669.

mevzilerini bombalaması örnek gösterilebilir. Bu zararlar karşılık fiilleri, genellikle orantısız olması ve sivil kişilerin zarar görmesi bakımından uluslararası hukuk kurallarına aykırı kabul edilmektedir.

Devletler bombardıman veya barış içinde işgal zorlama tedbirlerine geçmişte zararlar karşılık kapsamında başvurulabilmekteydi. Ancak bu yol, gerek Milletler Cemiyeti Misakı gerekse de BM Şartı'nda meşru görülen bir zorlama tedbiri olarak görülmemiştir⁸¹. Kaldı ki BM Bildirisinde⁸² bir devletin ülkesinin, Birleşmiş Milletler Şartı'nı ihlâl edecek şekilde kuvvet kullanmaktan ileri gelen askerî işgalin konusu olmayacağı, yine bir devletin ülkesinin, kuvvet kullanması veya kuvvet kullanması tehdidinde bulunmasından ileri gelen bir iktisabın konusu olmayacağı belirtilmektedir.⁸³ Dolayısıyla, devletlerin uyumsuzlukların çözümü için bireysel olarak geçici işgal ve bombardıman yoluna başvurabilmeleri, uluslararası hukuk açısından meşru görülmemektedir.

---

⁸¹ ALSAN, *Devletler Hukuku Dersleri*, s.571, BERKİ, s.116.

⁸² 24 Ekim 1970 tarih ve 2625 (XXV) sayılı Genel Kurul kararı ile kabul edilen *Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri*.

⁸³ AKSAR, Yusuf, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk -1-*, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara, 2015, s.204.

3-Türkiye ile İlgili Güncel Örnekler

Yukarıdaki anlatılanlar ışığında 3 Ekim 2012 yılında Suriye'den atılan top mermisinin Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine düşmesi ve 5 kişinin ölmesi olayında Suriye güvenlik güçlerinin fiilinin haksız olduğunda şüphe yoktur. Bu haksız fiile maruz kalan Türkiye, konu ile ilgili BM'ye bilgilendirmiş ve görüşme kanallarının açık tutulacağı ifade edilmiştir. Türkiye, Suriye'den bu olayla ilgili ortaya çıkan zararın giderilmesini talep etmişse de olumlu bir cevap alınamamıştır. Bunun üzerine Türkiye tarafından, daha başka zararların doğmasına engel olmaya yönelik olarak sınır ötesindeki bazı askeri hedefler vurularak Türkiye-Suriye sınırının Suriye tarafının güvenli hale getirilmesi sağlanmıştır⁸⁴.

Bu bağlamda Türkiye tarafından yapılan sınır ötesi operasyon ve çalışmalar zararlar karşılık olarak değerlendirilebilir mi? Yukarıda ele alınan zararlar karşılık şartları açısından değerlendirildiğinde Türkiye, Suriye tarafından yapılan uluslararası bir haksız fiile maruz kalmış ve bundan zara görmüştür. Türkiye Suriye tarafından zararın düzeltilmesi ve sınırın diğer tarafının güvenliğinin sağlanması talebinde bulunmuştur. Suriye tarafından buna olumlu cevap verilmemiştir. Bunun üzerine Türkiye orantılı, amacı ve sınırları belirlenmiş ve daha fazla zararın doğmamasına yönelik karşı önlemlere başvurmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin

---

⁸⁴ <http://www.milliyet.com.tr>, 3 Ekim 2012.

Akçakale'ye top mermisi düşmesi olayı ile ilgili aldığı karşı önlemler zararlar karşılık kapsamında değerlendirilmesi gerekir⁸⁵.

24 Kasım 2015 tarihinde Rusya Federasyonu Hava Kuvvetleri'ne ait Sukhoi Su-24M tipi savaş uçağı Türkiye'nin sınırlarını ihlal ettiğinden olayı Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmüştür. Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre Türk hava sahasını ihlal eden uçak, beş dakika içerisinde on defa uyarılmasına rağmen sınır ihlaline son vermeyince angajman kuralları gereği iki Türk F-16 uçağı tarafından vuruldu. Uçak, Suriye Türkmen Ordusu'nun kontrolündeki Bayır Bucak bölgesine düştü. Uçaktaki iki pilot paraşüt ile atlamasına rağmen, pilotlardan biri Suriye Türkmen Ordusu'na bağlı 10. Tümen tarafından ölü olarak geçirildi. Diğer pilot sağ olarak Lazkiye'deki Rus üssüne ulaştırıldı. Düşen uçağın parçalarının etrafa savrulmasından dolayı Hatay'ın Yayladağı ilçesinde de iki Türk vatandaşının yaralanmasına sebebiyet verdi. Rusya Savunma Bakanlığı ise uçağın Türk hava sahasını ihlal etmediği iddiasında bulundu. ABD öncülüğünde IŞİD'e karşı yapılan Doğal Kararlılık Operasyonu'nun Sözcüsü Albay Steve Warren ise Rus uçağının sınır ihlaline karşı on defa uyarıldığını doğruladı. NATO ise ellerindeki verilerin Rus uçağının Türk hava sahasını ihlal ettiği yönünde olduğunu açıkladı⁸⁶.

---

⁸⁵ Aynı görüş için bakınız: ERDAL, s.3 vd.

⁸⁶ <http://www.bbc.com/turkce/haberler>, 24 Kasım 2015.

Bu olay üzerine Rusya, Türkiye'nin yaptığı fiilin uluslararası hukuka aykırı olduğunu iddia ederek, Türkiye aleyhine çok sayıda karar almıştır. Alınan bu kararların karşı önlem kapsamında olduğunu ileri sürmüştür⁸⁷. Türkiye ise, Rus uçağının Türkiye hava sahasını ihlal etmesi sebebiyle düşürülmesinin uluslararası hukuka aykırı olmadığını, bu nedenle Türkiye aleyhine Rusya tarafından alınan yaptırım kararlarının haksız olduğunu, bu kararların uygulanması ve devam etmesi halinde Türkiye'nin karşı önlemler almak zorunda kalacağını açıklamıştır. Bu kapsamda Türkiye, Rusya yerine Azerbaycan ve İran'dan ilave doğal gaz Katar, Cezayir ve Nijerya'dan sıvılaştırılmış gaz alımı olabileceğini, Rusya ile devam eden tercihli ve serbest ticaret anlaşması görüşmelerinin yavaşlatılabileceğini, Rusların Türkiye'de yeni banka açma başvurularının yavaşlatılabileceğini, üçüncü nükleer santral yapımında Rus şirketlerinin devre dışı bırakılabileceğini

---

⁸⁷ Türkiye aleyhine alınan kararların bazıları şunlardır: Türkiye ile bütün askeri ilişkilerin kesmesi, bazı özel turizm şirketlerinin Rus hükümeti desteği ve teşviki ile Türkiye turlarını iptal etmesi, Rusya göçmen dairesince bir tarım fuarına katılmak üzere Rusya'ya giden 39 Türk işadammının sınır dışı edilmesi, Rus Eğitim Bakanlığı'nın, Rus üniversitelerden Türkiye ile işbirliklerine son vermelerini istemesi, Türkiye'den bazı gıda maddelerinin ithalatının yasaklanması, Türk şirketlerine yönelik kısıtlamalar, Türkiye'ye turizm amaçlı turların durdurulması ve bazı uçak seferlerinin iptali, vizesiz seyahat uygulaması kaldırılması, Türkiye'den gelen turların ve Karadeniz'deki gemilerin daha sıkı bir denetime tabi tutulması. <http://www.bbc.com/turkce/haberler>, 4 Aralık 2015.

belirtmiştir⁸⁸. Bu olayda Rusya'nın karşı önlem kapsamında aldığı ve uyguladığı kararlar zararlar karşılık kapsamında değerlendirilemez. Çünkü Türkiye'nin uçak düşürme fiili uluslararası hukuka aykırı bir fiil değildir. Tam aksine Rusya'nın Türkiye aleyhine aldığı ve uygulamaya koyduğu yaptırım kararlarına karşı Türkiye'nin atacağı adımlar karşı önlem ve zararlar karşılık kapsamında kabul edilmelidir.

V-SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Savaşa varmayan zorlama yolu olarak zararlar karşılık önleminin şartları ve içeriği ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle devletlerin karşılıklılık kavramına bağlı yükümlülükleri bu gelişmelerde etkili olmuştur⁸⁹. Artık doktrinde evrensel pozitif uluslararası hukuk kurallarında öngörülen kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma yasağı ile uyumsuzlukların barışçı yollardan çözülmesi yükümlülüğü bağlamında, devletlerin zararlar karşılık önlemlerine başvurarak yükümlülüklerini ihlâl etmemeleri gerektiği savunulmaktadır⁹⁰. Bu kapsamda artık

---

⁸⁸ <http://www.milliyet.com.tr>, 1Aralık 2015.

⁸⁹ MITCHEL, s.175.

⁹⁰ NEWTON, s.361-388.; Zararlar karşılık önlemleri ile ilgili şu tespitin oldukça yerinde olduğunu söylemek mümkündür; "Hiç de tam ve mükemmel bir müeyyide olmadığına şüphe yoktur. Hattâ gayesi meşru olduğu, hukuka riayeti temin bahis

günümüzde zararlar karşılık türleri olan geçici işgal ve bombardıman ile abluka önlemlerine devletlerin bireysel olarak başvurularının yasak olduğu hususunda şüphe bulunmamaktadır⁹¹.

Kaldı ki Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri' de; '*devletlerin milletlerarası münasebetlerinde, herhangi bir devletin siyasi bağımsızlığı veya ülke bütünlüğüne karşı yöneltilmiş askerî, siyasi, iktisadî veya diğer herhangi bir zorlama şeklinden sakınma görevlerini hatırlatarak, bir devlet veya ülkenin millî birliğini ve ülke bütünlüğünü veya siyasi bağımsızlığını kısmen veya tamamen bozmaya yönelik herhangi bir teşebbüsün Şart'ın amaç ve ilkeleriyle bağdaşmadığına kani olarak, devletler arasında dostane münasebetler ve işbirliğiyle ilgili milletlerarası ilkeleri gözden geçirdikten sonra, her devletin milletlerarası münasebetlerinde herhangi bir devletin ülke bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı veya Birleşmiş Milletler'in amaçlarıyla bağdaşmayan herhangi bir tarzda kuvvet kullanma tehdidinden veya kuvvet kullanmaktan kaçınma görevi bulunmaktadır. Böyle bir kuvvet kullanma tehdidi veya kuvvet kullanma milletlerarası hukukun ve Birleşmiş Milletler Şartı'nın bir ihlâlini teşkil etmekte ve bu yolun bir milletlerarası*

---

mevzuu olduğu zaman dahi, fiilen bu hareket ekseriyetle evvelki haksızlıklara yenilerini katmaktadır." Aktaran: LÜTEM, C.2, s.665.

⁹¹ PAZARCI, C.3, s.211-213.

sorunu çözme aracı olarak asla kullanılmayacağı belirtilmektedir. Yine, bir milletlerarası ihtilafın tarafı olan Devletlerin ve de diğer Devletlerin milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını tehlikeye düşürecek şekilde durumu ağırlaştırabilecek herhangi bir hareketi yapmaktan kaçınacakları ve Birleşmiş Milletler' in amaç ve ilkelerine göre hareket edecekleri belirtilmektedir.” Bildiri ile böylece kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi içeren, BM amaç ve ilkeleriyle bağdaşmayan hiçbir zorlama önleminin uluslararası hukuka göre meşru kabul edilmeyeceği kesin bir şekilde belirtilmektedir.

Buna karşılık gerek doktrinde gerekse söz konusu Bildiri’de, devletlerin ekonomik nitelikteki zararlar karşılık yollarına başvurmaları, kuvvet kullanma ve kullanma tehdidinde bulunma biçiminde değerlendirilmemektedir⁹². Ancak öyle bazı önlemler vardır ki kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidi içermemesine rağmen silahlı kuvvet kullanımından daha kötü sonuçlara yol açabilecek potansiyele sahip olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Andlaşmaların durdurulması ya da feshi önleminin, zararlar karşılık kapsamında bireysel olarak devletler tarafından uygulanması mümkündür⁹³. Ancak burada şu hususa dikkat edilmesi gerekir:

---

⁹² PAZARCI, C.3, s.115; ACER, Yücel / KAYA, İbrahim, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s.331.

⁹³ PAZARCI, C.3, s.209.

Zararla karşılık zorlama yoluna ancak başka herhangi bir yol bulunmadığı takdirde (uyuşmazlık çözümü noktasında) başvurmak meşrudur⁹⁴. Bu kapsamda devletler, BM Şartı'nın Güvenlik Konseyi'ne vermiş olduğu yolları kullanarak, bireysel olarak silahlı kuvvet kullanımını içeren zararlar karşılık önlemlerine başvurmadan kaçınmak zorundadır. BM Şartı'na göre Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır. (BM Şartı, m.39) Bu kapsamda Güvenlik Konseyi kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi içeren zararlar karşılık önlemlerine başvurabilmektedir. Bu önlemlere başvurmayı devletlerin subjektif değerlendirmelerine bırakmanın tehlikeli olduğu da bir gerçektir⁹⁵. Bu bağlamda bazıları savaşa varmayan zorlama yollarının, özellikle zararlar karşılık yolunun örtülü savaş⁹⁶ olarak nitelendirmektedir. Bunun sonucu olarak da zararlar karşılık zorlama yoluna ancak uluslararası toplum adına hareket eden bir örgüt tarafından başvurulması teorik olarak yerindedir. Ancak, BM'nin, Genel Kurulun etkisizliği, Güvenlik Konseyinin ise veto yüzünden çoğu

---

⁹⁴ ALSAN, *Devletler Hukuku Dersleri*, s.563.

⁹⁵ LÜTEM, C.2, s.667.

⁹⁶ KARABULUT, Bilal, "Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C.3, S.12, 2007 s.16.

zaman karar alamaz duruma düşmesi⁹⁷, hukukî olmaktan çok siyasî karar alma mekanizmasına sahip olması sebebiyle uluslararası hukuka aykırı birçok duruma seyirci kaldığı, değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Aslında barış için birlik kararı olmasına ve Güvenlik Konseyi veto yüzünden işleyemez duruma düştüğünde Genel Kurul onun yerine zorlama önlemlerine başvurma kararı alabilme yetkisine sahip olmasına rağmen, Genel Kurul'un bu yola başvurduğu pek görülmemektedir. Bu durumda kuvvet kullanma yasağının diğer istisnası⁹⁸ ve doğal bir hak olarak kabul edilen meşru müdafaa hakkı, haksız bir saldırıya uğrayan devletler açısından önemli hale gelmektedir. Bu şekilde devletler, yukarıda izah edilen şartları taşıyan zorlama yoluna, meşru müdafaa kapsamında başvuru

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖĞÜT, Selman, *21. Yüzyılda Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'nin Yeniden Yapılandırılması*, XII Levha Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, 2014.

⁹⁸ BM Şartı m.2/4 kapsamında Kuvvet kullanma ve kullanma tehdidinde bulunma yasağının istisnaları: 1. i) Meşru Müdafaa Durumunda Kuvvet Kullanımı (m.51) ii) BM Güvenlik Konseyi Kararı ile Kuvvet Kullanımı (VII. Bölüm) iii) Güvenlik Konseyi Faaliyete Geçmeden Beş Sürekli Üyenin Kuvvet Kullanması (m.106) iv) II. Dünya Savaşı'ndaki Düşman Devletlere Karşı Kuvvet Kullanılması (m.107). Madde metninde dört istisna sayılmasına rağmen; kuvvet kullanma ve kullanma tehdidinde bulunma yasağının geçerli ve uygulanabilir iki istisnası bulunmaktadır. Bunlardan birisi, BM Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanımı iken, bir diğeri meşru müdafadır. Bakınız: BOZKURT, Enver, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*, Asil Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2003, s.23; TOSUN, Fatih, "Uluslararası Hukuk'ta 'Kuvvet Kullanma ve Karışma' Kavramlarının Değişen Anlamı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 9, 2009, s.106.

hakkına sahip olduğu kabul edilmelidir. Böylece devletlerin bireysel olarak kuvvet kullanma ve kullanma tehdidi içeren önlemlere başvurması kural olarak yasak olmasına rağmen, meşru müdafaa şartları varsa savaşa varmayan zorlama yollarına başvurabilme hakkına sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu hakkın kötüye kullanılması ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

ACER, Yücel, KAYA, İbrahim, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014

AKSAR, Yusuf, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk -1-*, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara, 2015.

ALLAND, Denis, “The Definition of Countermeasures” *The Law of International Responsibility*, (Edited by James Crawford, Alain Pellet, and Simon Olleson), Oxford: Oxford University Press, 2010, (s.1127–1136)

ALSAN, Zeki Mesud, *Devletler Hukuku Dersleri, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1947.*

ALSAN, Zeki Mesud, *Yeni Devletler Hukuku (Milletlerarası Camianın Düzenlenmesi)*, C.2, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1951.

BERKİ, Şakir, *Devletler Umumi Hukuku*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1968.

BOZKURT, Enver, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*, Asil Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2003

BOZKURT, Enver / KÜTÜKÇÜ, M. Akif / POYRAZ, Yasin, *Devletler Hukuku*, Yetkin Yayınları, Genişletilmiş 6. Baskı, Ankara, 2015.

BURTON, M. Leiser , "The Morality of Reprisals," *Ethics*, Vol:85, Number:2, Jan-1975.

CRAWFORD, James, "Counter-measures as Interim Measures" *EJIL*, Vol:5, 1994.

CRAWFORD, James, *Materials on the Responsibility of States for International Wrongful Acts (=Wrongful Acts)*, United Nations Legislative Series, New York, 2012.

DOĞAN, İlyas, *Devletler Hukuku*, Astana Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2013.

ECER, A. Vehbi, "İslam Tarihinde İlk Ambargo Uygulaması", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, 1988.

ERDAL, Selcen, "Uluslararası Hukukta Karşı Önlemler ve Akçakale'de Yaşananlar", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1, 2014.

EREN, M. Yusuf, “Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.3, S.2, 2012.

ERKİNER, Hakkı Hakan, *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, XII Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2010.

KARABULUT, Bilal, “Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C.3, S.12, 2007.

KELSEN, Hans, *Principles of International Law*, The Lawbook Exchange, Ltd., Clark, New Jersey, 2003. (<https://books.google.com.tr>), (Erişim tarihi:31.12.2015).

KESKİN, Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

KORKMAZ, Zehra, *Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Zorlama Yolları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Isparta, 2014.

LE FUR, Louis, *Devletler Umumî Hukuku*, (Çeviren: Şinasi Z. Devrin), İstanbul Üniversitesi Devletler Hukuku Enstitüsü, Ankara, 1943.

LÜTEM, İlhan, *Devletler Hukuku Dersleri (Yetkiler-Alanlar-Yetkilerin Kullanılması-Barış ve Güvenliğin Sağlanması)*,

C.2, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1956.

MENEMENCİOĞLU, Etem, *Devletler Umumî Hukuku*, C.1-2, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

MERAY, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, C.2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Gözden geçirilmiş 4. Bası, Ankara, 1975.

MERAY, Seha L., *Uluslararası Hukuk ve Örgütler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, 1979

MITCHEL, Andrew D., “Does One Illegality Merit Another? The Law of Belligerent Reprisals in International Law”, *Military Law Review*, Vol:170, 2001.

NEWTON, Michael A., “Reconsidering Reprisals”, *Duke Journal of Comparative & International Law*, Vol:20, 2010.

ÖĞÜT, Selman, *21. Yüzyılda Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'nin Yeniden Yapılandırılması*, XII Levha Ayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, 2014.

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, C.3, Turhan Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara, 2005.

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 5. Bası Ankara, 2007.

POYRAZ Yasin / İPEK, Aydın, “Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanımı”, *Mevlana Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, 2013, ss.199-229.

SEVİĞ, Muammer Raşit, *Özel Devletler Umumî Hukuku*, Genişletilmiş ve Yeniden Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1958.

SUR, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta Yayıncılık, Tıpkı 6.Baskı, İstanbul, 2013.

TAŞDEMİR, Fatma, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Usak Yayınları 10, Uluslararası Hukuk Serisi 3, 1.Baskı, Ankara, 2006.

TOSUN, Fatih, “Uluslararası Hukuk’ta ‘Kuvvet Kullanma ve Karışma’ Kavramlarının Değişen Anlamı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 9, 2009.

TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur, *İnsancıl Hukuka Giriş*, Beta Yayınları, 2.Baskı, 2012

ÜNAL, Şeref, *Uluslararası Hukuk*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.

....., Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries, (A/56/10), In Yearbook of the International Law Commission, 2001, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (Erişim tarihi:31.12.2015)